

ВІДГУК

**офіційної опонентки Дроздової Ірини Петрівни,
доктора педагогічних наук, професорки, професорки кафедри
ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-
гуманітарних дисциплін Державного біотехнологічного університету
про дисертаційну роботу Гуменюк Ірини Михайлівни
«Методична система навчання студентів української мови за
професійним спрямуванням у педагогічних закладах вищої освіти»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика
навчання (українська мова)**

1. Актуальність обраної теми та її зв'язок із напрямками наукових досліджень.

Динаміка глобальних світових і загальнодержавних процесів в Україні докорінно змінила ставлення громадян до української державної мови, які усвідомили її значущість для збереження національної ідентичності, історії, розвитку культури, освіти, активізувала прагнення громадян України до активного користування державною мовою в усіх видах професійної діяльності та в побуті. Зросла потреба компетентнісної мовно-професійної підготовки майбутніх педагогів, зокрема вихователів закладів дошкільної освіти, учителів початкової школи, які є носіями взірцевого українського мовлення для дітей дошкільного й молодшого шкільного віку, оскільки саме достатній рівень володіння державною мовою є основною передумовою і засобом успішної мовнопрофесійної реалізації майбутніх педагогів. Актуальність проблеми дослідження зумовлюється Концепцією державної мовної політики, в якій визначено підвищення престижу української мови, виховання української мовної свідомості й національної гідності.

Натомість проблема побудови ефективної методичної системи навчання УМзаПС майбутніх фахівців педагогічної галузі не була предметом дисертаційних досліджень, тоді як у практиці ЗВО наявна низка суперечностей між: запитами сучасного суспільства на підготовку фахівців педагогічної галузі з достатнім рівнем сформованості професійних компетентностей (загальнонаукової, комунікативної, підприємницької тощо) і відсутністю ефективної методичної системи їх формування; вимогами практики дошкільної та початкової освіти щодо високого рівня мовнопрофесійної підготовки майбутніх педагогів і недостатнім теоретико-методологічним обґрунтуванням її здійснення. Сказане дає підстави стверджувати, що обрана І. М. Гуменюк тема дослідження є актуальною, значущою і перспективною.

Дослідження виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри початкової освіти Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника «Розвиток особистості молодших школярів в умовах гірського середовища» (державний реєстраційний номер: 0113U005200). Тема дисертації затверджена рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 29 березня 2016 року) у формулюванні «Методична система навчання студентів української мови за професійним спрямуванням у вищих педагогічних навчальних закладах», скоректована вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 1 від 31 січня 2023 року): «Методична система навчання студентів української мови за професійним спрямуванням у педагогічних закладах вищої освіти».

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Зміст дисертації охоплює основні аспекти теми дослідження. Науковий і творчий задум авторки та етапи реалізації його повною мірою представлені у вступі. Загалом дисертація І. М. Гуменюк вирізняється глибоким аналізом теоретико-методологічного надбання вітчизняної і зарубіжної науки, що дозволило встановити діалектичний зв'язок між елементами методичної системи навчання студентів української мови за професійним спрямуванням у педагогічних закладах вищої освіти. Вивчення рукопису тексту дисертації, монографій, опублікованих статей і тез доповідей І. М. Гуменюк свідчить, що авторський підхід до обраної теми є вичерпним, багатоаспектним і науково виваженим. Мета дослідження, конкретизована в переліку завдань, окреслює основні напрями пошуку. Науково обґрунтовані методологічні і теоретичні концепти, детерміновані педагогічні умови, розроблена й апробована методична системи навчання майбутніх фахівців педагогічної галузі української мови за професійним спрямуванням.

Дисертантка виконувала *вісім дослідницьких завдань*, застосовуючи доцільні теоретичні, емпіричні, статистичні методи, що допомогло реалізувати мету наукової праці, виокремити перспективи подальших наукових розвідок.

У засадничому **першому завданні** дослідниця обґрунтовує концептуально-методологічні орієнтири розвитку методики навчання української мови за професійним спрямуванням. Визначено особливості системної організації МНУМзаПС: підпорядкування соціальному замовленню та міждисциплінарному впливу; залежність розвитку й збереження цілісності системи від її системоутворювальних компонентів тощо. Здобувачка увиразнює дослідження психолінгвістичного аспекту окресленої теми щодо сутності понять «компетенція» і «компетентність», ієрархію компетентностей. Авторка доводить, що методика навчання УМзаПС є відкритою багаторівневою функційною системою, і відносить до методологічного комплексу свого дослідження системний, синергетичний і компетентнісний підходи. Зазначаючи особливості виявів названих підходів у методичній системі навчання УМзаПС, І. Гуменюк характеризує зміни в компонентах цієї системи як цілісну сукупність компонентів для

забезпечення формування професійних компетентностей фахівців у процесі мовнокомунікативної підготовки.

Дисертантка зазначає, що інтеграція України в європейський освітній простір вимагає зміни стратегій і тактик розвитку ЗВО, форм і методів навчання, переорієнтації на прикладні аспекти НД, самоосвіту та саморозвиток особистості впродовж життя. Формування цілісних напрямів наукового дослідження НД «УМзаПС» з узагальненням одержаних результатів, що впливають на теорію змісту навчання і теорію керування процесом навчання, дозволило І. М. Гуменюк визначити МНУМзаПС як окремий розділ української лінгводидактики.

2. Оскільки результативність будь-якого дослідження значною мірою залежить від чіткого окреслення категорійного поля й усвідомлення науковцем кожного його складника, дисертантка для виконання **другого завдання** докладно проаналізувала різні погляди філософів, психологів, педагогів і лінгводидактів на тлумачення змісту понять «методика навчання УМзаПС», «методична система навчання УМзаПС», «профілізація НД «УМзаПС», «дієвий цикл навчальної дисципліни»; уточнила зміст понять: «компетентнісна парадигма УМзаПС», «зміст навчання УМзаПС», «принципи функціонування процесу навчання УМзаПС». Це дало І. М. Гуменюк змогу обґрунтувати й визначити сутність ключових понять дослідження.

3. Для вирішення **третього завдання** щодо з'ясування сучасного стану функціонування НД «УМзаПС» у практиці педагогічних ЗВО з метою виявлення способів її профілізації дослідниця здійснила значну й потужну роботу. На основі виваженого і ретельного вивчення сучасних тенденцій у мовознавстві, що визначають зміст мовної освіти майбутніх фахівців педагогічної галузі, авторка робить висновок, що україномовна комунікативна підготовка фахівців педагогічної галузі буде недосконалою, якщо не враховуватиме сучасних лінгвістичних тенденцій. І. М. Гуменюк слушно зауважує, що професійна мовленнєва діяльність вихователів ЗДО чи вчителів початкової школи формує дійсність у свідомості дітей, відповідно здобувачі вищої освіти мають володіти означеними прагмалінгвістичними категоріями.

4. Нам імпонує наукова позиція дисертантки щодо розкриття й наукового обґрунтування в **четвертому завданні** компетентнісної парадигми НД «УМзаПС» підготовки майбутніх фахівців дошкільної і початкової ланок освіти як градаційної структури організації навчання в контексті НД за трьома рівнями: предметним, мотиваційним і діяльнісним. Неабияку практичну значущість має наукова класифікація дослідниці, в якій схарактеризовано компетентнісну парадигму УМзаПС, що окреслює мету й кінцевий результат навчання, сім основних професійних компетентностей мовно-мовленнєвої спрямованості. Сильною і цінною стороною дослідження і, безсумнівно, важливим здобутком є укладена періодизація розвитку НД «УМзаПС», що охоплює 4 періоди: зародження (1989–1992 рр.), становлення (1993–1999 рр.), утвердження (2000–2014 рр.), внутрішньо-системного

розвитку (із 2015 року й дотепер). Це стало підставою для обґрунтування нового поняття – «дієвий цикл навчальної дисципліни» – час її функціонування в освітній системі країни, упродовж якого вона ефективно виконує актуальні освітні функції.

Важливим для лінгводидактики є положення, висунуте в дослідженні, що еволюція змісту НД «УМзаПС» у педагогічних ЗВО зумовлена зміною освітньої парадигми в напрямі компетентнісного та результативного навчання і відповідно трансформацією мети й завдань цієї НД. На основі компонентного вивчення формулювань мети УМзаПС у педагогічних ЗВО окреслено мету навчання УМзаПС майбутніх фахівців педагогічної галузі: підготувати конкурентоздатних фахівців із необхідними професійними компетентностями мовно-мовленнєвої спрямованості, здатними до самовдосконалення в обраній педагогічній галузі.

5. Вартісними для методичної думки є положення *п'ятого завдання*, опрацьовані в дослідженні, про те, що результати навчання мови забезпечуються передусім станом розвитку сучасної теорії керування процесом навчання УМзаПС і залежать від комплексу методів, засобів і форм для забезпечення контекстної, текстоцентричної і тестової технологій навчання. Позитивно оцінюємо той факт, що дисертантка розробила функційне навантаження навчальних текстів і визначила важливі складові: знакова форма наукового знання, матеріал для практичної роботи, засіб вимірювання рівня засвоєння матеріалу і т. под. Значним здобутком дослідниці є комплексна тестова технологія навчання, цілком логічно й доказово обґрунтовано застосування тестів із навчальною метою. Варті уваги рекомендації, в яких авторка ратує за систему принципів функціонування НД «УМзаПС», що охоплює як дидактичні, так і методичні принципи. Дослідниця з'ясовує сутність поняття «методика навчання української мови за професійним спрямуванням» як розділ української лінгводидактики, у межах якого здійснюються самостійні методичні дослідження для оптимізування освітнього процесу НД «УМзаПС» згідно з її компетентнісною парадигмою.

6. Глибокий аналіз наукових досліджень, значний досвід викладацької діяльності дозволив І. М. Гуменюк визначити і схарактеризувати необхідні й достатні педагогічні умови навчання майбутніх фахівців дошкільної і початкової ланок освіти УМзаПС. Тому у *шостому завданні* дослідниця звертає увагу на побудову освітнього процесу за методологічними підходами (системним, синергетичним, компетентнісним) і лінгвістичним, екстралінгвістичним, дослідницьким, функційно-стилістичним, текстоцентричним підходами до мовної освіти. Убачаємо доцільним підкреслити аспекти, на які здобувачка зауважує, а саме: збагачення освітнього контенту НД «УМзаПС» відповідно до положень соціолінгвістичних наук і профільної адаптації змісту і процесу вивчення НД «УМзаПС» із відповідною фіксацією у навчально-методичному забезпеченні. Не лишилися поза увагою дослідниці й інноваційні технології для розроблення теоретико-практичних засад, використання інформаційно-

комунікаційних технологій у розробленні методичної системи навчання УМзаПС.

7. Схвально оцінюємо той факт, що *в сьомому завданні* дослідження І.М. Гуменюк виокремила критерії і показники сформованості у здобувачів освіти професійних компетентностей мовно-мовленнєвої спрямованості, що дозволило виявити когнітивно-мотиваційний, операційно-діяльнісний, професійно-творчий критерії, спрямовані на формування знаннєвого та професійно-мотиваційного складників підготовки студентів, визначити рівень сформованості вмінь і навичок студентів оперувати здобутими знаннями в практичній площині тощо. Показники за кожним із означених критеріїв виокремлено відповідно до видів професійної компетентності. На підставі критеріїв та їх показників схарактеризовано важливі для дослідження рівні сформованості професійних компетентностей.

8. Останнє, *восьме завдання* дослідження передбачало експериментальну перевірку ефективності розробленої й апробованої експериментальної моделі методичної системи навчання майбутніх фахівців педагогічної галузі УМзаПС. Тому особливої уваги в аналізованій роботі заслуговує внесок авторки у практичну реалізацію та перевірку ефективності розробленої лінгводидактичної моделі експериментального навчання, її інтерпретації у вигляді конкретних методик, форм, засобів і технологій навчання (с. 388). Дослідниця слушно визначила й ретельно схарактеризувала структурні блоки моделі. Цінним у роботі є застосування міждисциплінарної координації НД «УМзаПС» в аспекті узгодження змісту, методів і форм навчання УМзаПС за освітніми компонентами ОП. Тривалий і плідний досвід роботи у вищій школі України дозволив авторці дисертації обґрунтувати власне бачення способів розв'язання наукової проблеми. За результатами дослідження здобувачкою створений значний методичний супровід до реалізації експериментальної моделі методичної системи навчання. Нам імпонує позиціонування критеріїв і показників для визначення рівнів сформованих професійних компетентностей мовно-мовленнєвої спрямованості, розроблення діагностувальних комплексів вправ і завдань. Достовірність результатів формувального експерименту дослідниця перевіряє на основі статистичного непараметричного критерію Пірсона, застосування якого підтвердило вагому позитивну відмінність у рівнях ЕГ і КГ. Варто зазначити, що результати проведеного І.М.Гуменюк дисертаційного дослідження не вичерпують усіх аспектів порушеної проблеми, адже, як зазначає авторка, перспективними для подальших наукових пошуків є багато питань, зокрема розкриття зарубіжного досвіду вдосконалення професійного мовлення майбутніх педагогів та його адаптації до українських реалій тощо.

3. Оцінювання новизни й достовірності досліджень. Загальновідомо, що цінність всякої дисертації залежить від рівня наукової новизни. Якраз наукова новизна є виключно вартісною в рецензованій роботі. Найбільш суттєвими й важливими здобутками, що одержані І. М. Гуменюк особисто і характеризують новизну її дисертації, є такі результати:

- уперше визначено й науково обґрунтовано методологічні й теоретичні засади методичної системи навчання УМзаПС майбутніх педагогів дошкільної і початкової ланок освіти в педагогічних ЗВО; сутність понять: «методика навчання УМзаПС», «методична система навчання УМзаПС», «профілізація НД «УМзаПС», «дієвий цикл НД»; уточнено зміст понять: «компетентнісна парадигма УМзаПС», «зміст навчання УМзаПС» тощо; розкрито й науково обґрунтовано компетентнісну парадигму НД «УМзаПС» підготовки майбутніх фахівців дошкільної і початкової ланок освіти; визначено і схарактеризовано педагогічні умови навчання майбутніх фахівців дошкільної і початкової ланок освіти УМзаПС; виявлено критерії з відповідними показниками, схарактеризовано рівні сформованості у здобувачів освіти професійних компетентностей мовно-мовленнєвої спрямованості; розроблено й апробовано експериментальну структурно-функційну модель і методичну систему навчання майбутніх фахівців педагогічної галузі УМзаПС. Набула подальшого розвитку теорія і методика навчання УМзаПС майбутніх фахівців дошкільної і початкової ланок освіти. Отже, наукова новизна роботи зумовлена як новизною предмета дослідження: продуктивна методична система навчання УМзаПС майбутніх фахівців педагогічної галузі не була в українській педагогічній науці докладно описана, так і розробленням ефективної авторської експериментальної методичної системи навчання УМзаПС майбутніх фахівців педагогічної галузі. Можна сміливо констатувати, що проведена авторкою серйозна наукова робота детермінувала напрями дослідження, правильно визначила його мету й завдання.

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

За результатами дисертаційної праці І. М. Гуменюк опубліковано 67 праць, з яких 2 монографії (1 – колективна, 0,6 арк.); 29 статей у наукових фахових виданнях України; 2 статті у журналі, індексованому в міжнародній наукометричній базі Web of Science, 1 стаття в журналі, що індексується у міжнародній наукометричній базі Scopus; 18 публікацій апробаційного характеру, 8 навчально-методичних посібників (з них 4 – у співавторстві), 1 глосарій, 6 програм навчальних дисциплін і силабусів. Слід констатувати, що за тематикою і змістом усі оприлюднені праці Ірини Гуменюк повною мірою відбивають основні положення й наукові результати дисертації.

5. Практичне значення отриманих результатів.

Практична цінність здобутих результатів полягає у розкритті методичного аспекту реалізації теорії керування процесом навчання УМзаПС у педагогічних ЗВО; укладенні «Хронологічного бібліографічного покажчика праць з української мови за професійним спрямуванням у наукових виданнях кінця XX – початку XXI століття»; створенні алгоритмізованої структури робочої програми НД «УМзаПС» на основі компетентнісного підходу; обґрунтуванні мети навчання УМзаПС; розробленні періодизації еволюційного розвитку УМзаПС як НД; удосконаленні системи самостійної роботи студентів; розробленні методики застосування інформаційних,

прикладних і дослідницьких проєктів у контексті навчання УМзаПС; розкритті особливостей застосування інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення методологічно-цільового, змістового, процесуального та результативно-оцінного компонентів методичної системи навчання УМзаПС тощо. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у процесі викладання УМзаПС та інших мовознавчих НД студентам педагогічних ЗВО й післядипломної педагогічної освіти, а також для розвитку теоретико-прикладних положень методики навчання УМзаПС. Розроблені навчально-методичні матеріали, подані в додатках до дисертації, складають значний практичний інтерес, дуже цікаві й методично значущі, зокрема «Концептуальні підходи до навчання української мови» (Додаток Г, с. 570), «Зразки вправ для формування загальнонаукової компетентності майбутніх фахівців педагогічної галузі» (Додаток Д, с.573), «Робоча програма навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» спеціальності 013 «Початкова освіта» галузі знань 01 Освіта / Педагогіка» (Додаток Ж, с.579) тощо. Робота вдало ілюстрована схемами, таблицями. Це сприяє унаочненню теоретичних положень, викладених авторкою.

6. Дискусійні положення й зауваження до дисертаційної праці.

Високо оцінюючи рецензовану працю, привертаємо увагу до окремих аспектів, що потребують уточнення. При цьому хочемо звернути увагу на дискусійні моменти та недоліки дисертації:

1. До складу дисертаційної роботи Ірини Гуменюк входять анотації українською та англійською мовами, перелік умовних позначень, вступ, шість розділів із висновками та списком використаних джерел до кожного з них. Утім, на нашу думку, кількість розділів наукової праці є не зовсім виправданою. Зміст розділів 5 «Організаційно-методичні засади навчання української мови за професійним спрямуванням у педагогічних закладах вищої освіти» (с.385) і розділів 6 «Експериментальне дослідження методичної системи навчання студентів української мови за професійним спрямуванням у педагогічних закладах вищої освіти» (с.462) можна було б поєднати. Адже параграф 5.1. «Експериментальна модель методичної системи навчання української мови за професійним спрямуванням майбутніх фахівців педагогічної галузі», в якому подано структурно-функційну модель методичної системи навчання УМзаПС (с. 388), відірваний від параграфу 6.1. «Організація експериментальної роботи з навчання майбутніх педагогів української мови за професійним спрямуванням» (с. 462). Принагідно зазначимо, що назви розділів 1, 2, 4, 6 громіздкі, їх можна було б скоротити й узагальнити, зняти певною мірою в окремих місцях зайву надлишкову інформацію та деякі повтори тощо.

2. Зупинимося на деяких положеннях наукової логіки пропонованої роботи. Науковий апарат збалансований, коректно визначено об'єкт, предмет, мету, концепцію і гіпотезу дослідження. Утім, не можна не відзначити у дисертації І. М. Гуменюк певне порушення порядку логіки викладу наукового матеріалу. Наука може користуватися як індукцією, так і

дедукцією, оскільки діалектика індукції і дедукції є дуже важливим моментом процесу руху думки від незнання до знання. Але в межах одного дослідження варто було б спиратися на один метод наукового пізнання, на нашу думку, це дедуктивний метод (аналіз понять), а не індуктивний (аналіз фактів) (с. 2, 89, 92, 233, 433, 468 тощо). Адже *методологічний концепт дослідження*, як зазначає авторка наукової роботи, передбачає використання загальнофілософських принципів об'єктивності, розвитку, системності, єдності історичного й логічного, *переходу від абстрактного до конкретного* тощо (с.44).

3. Загальна гіпотеза дослідження І.М.Гуменюк (с.45) побудована на припущенні залежності якісних результатів навчання майбутніх фахівців від урахування таких педагогічних умов, як побудова освітнього процесу за методологічними підходами (системним, синергетичним, компетентнісним) і лінгвістичним, екстралінгвістичним, дослідницьким, функційно-стилістичним, текстоцентричним підходами до мовної освіти. На жаль, *комунікативно-діяльнісний*, такий значущий науковий підхід, не презентований в гіпотезі, не названий у структурі лінгводидактичної моделі (с.388), не зазначений при її описі (с. 386). Дослідниця має право самостійно обирати підходи наукового пошуку, хоча ще наприкінці ХХ століття провідним підходом у системі освіти був визнаний саме комунікативно-діяльнісний підхід. Підходи, на які спирається дослідниця, вписуються в межі комунікативно-діялісного підходу як принципи, що активізують, посилюють та уточнюють його сутність.

4. У дискусійному контексті висловлюємо думку щодо підсилення ролі і значення застосування ІКТ у методичній системі УМзаПС з метою більшою активізації студентів у напрямі самостійної роботи (параграфи 5.3 і 5.4 розділу 5), розгляду питань, пов'язаних з упровадженням новітніх інформаційних розробок у навчальний процес, особливо навіть у складних умовах воєнного часу. На наш погляд, проблема інтеграції Інтернет-технологій у процес фахової підготовки студентів педагогічних галузей із метою формування їхньої професійної компетентності є дуже гострою, передбачає наступні серйозні розвідки. Тому варто було б у дослідженні приділити значну увагу саме дистанційним формам навчання НД «УМзаПС», адже розвиток інформаційних, мобільних, телекомунікаційних технологій докорінно впливає на підходи, методи, засоби і прийоми навчання «УМзаПС» завдяки доступу до великого обсягу науково-навчальної інформації в мережі Інтернет. Для підготовки майбутніх фахівців педагогічної галузі у НД «УМзаПС» бажано було б зосередитися на розробленні комплексних методичних матеріалів (цикли лекцій, блоки завдань до практичних занять та ін.) у поєднанні з самостійною роботою студентів засобами дистанційних технологій, організованих за різними навчальними платформами (Google Classroom, Google Meet, Zoom тощо).

5. На жаль, наукова робота не позбавлена певних огріхів щодо компонування й подання наукового матеріалу. Наявні також деякі технічні неточності щодо оформлення дисертації. Насамперед йдеться про вади

комп'ютерного форматування (найчастіше це інтервали, відстані між текстом і схемами, порушена буквена нумерація додатків; висячі рядки в дисертації та авторефераті тощо); частого використання слів «на нашу думку», «таким чином», «отже», «дає можливість» і т. ін.

Загальний висновок

Висловлені зауваження та побажання не є принциповими для загальної позитивної оцінки дисертації і не применшують значення дослідження. Загалом констатуємо, що рецензована наукова праця І. М. Гуменюк **«Методична система навчання студентів української мови за професійним спрямуванням у педагогічних закладах вищої освіти»** виконана на актуальну тему на високому науково-методологічному рівні, одержані наукові результати, висновки й пропозиції є новими й оригінальними, мають суттєве теоретичне й практичне значення. Це вагомий доробок серед проведених в Україні наукових розвідок у лінгвометодичному контексті. Аналіз автореферату й дисертації дозволяє зробити висновок про ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації, чинних вимог до структури й оформлення автореферату дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук дотримано.

Дисертаційна праця **«Методична система навчання студентів української мови за професійним спрямуванням у педагогічних закладах вищої освіти»** І. М. Гуменюк відповідає пунктам 7 та 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021 р., та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.), а авторка роботи – Гуменюк Ірина Михайлівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова).

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

доктор педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри ЮНЕСКО
«Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державного біотехнологічного
університету

І. П. Дроздова

Підпис Т.П. Дроздова засвідчую:
Т.В. Паламашко В.К. [підпис] Л. Корнелюк